

ԱՍ. ՄՆԱՅԱԿԱՆՅԱՆ

Գ Ի Տ Ո Ղ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

ՀԻՆ ՏԱՂԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՄԻ ՇԱՐՔ ԱՂԱՎԱՂՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հայկական հինգ ձևազրերից — որպես նվիրական ժառանգություն — մեզ հասել է օրրատօրե աճող մի այնպիսի քանակություն, որը հնարավորություն է ընձևուում մեզ՝ գաղափար կազմելու այն պատկանելի ամբողջության մասին, որի մի մասնիկն է ինքը՝

Ահա այդ ձևազրերումն է, որ ի շարս բազմատեսակ, այնքան մեծարժեք դանձերի, հասել են մեզ նաև մեծ քանակությամբ գեղեցիկ նմուշներ այն տաղերից, որոնք հորինված են միջնադարյան մեր քաղցրաբարբառ տաղերգուների կողմից:

Որպես երկնեբանգ մարդարիտներ այդ տաղերը շատյորեն շաղ են տրված մեր հոգնարեզուն գրիչների ձեռքով բազմաթիվ ձևազրերի մեջ: Գրիչներ, որոնք «գառն ու դժար» պայմաններում, «սուղ ու խիստ» ժամանակներում վար չեն դրել իրենց եղեգնյա գրիչները և արտադրել են դարեր շարունակ, անարատունջ սիրով, ընդօրինակել են մեկը մյուսից և թողել իրենց հաջորդներին, որ վերջիններս իրենց գրասեր պապերի թողած անդուգական նվերներն ստանալով, «ողորմի» ասեն նրանց հոգու համար...

Ինչպիսի սոսկալի լուծյուն իջած կլի-

ներ մեր անցյալի պատմության վրա, եթե չլինեյին մեր ստեղծագործող ժողովրդի վաստակներն ամփոփող այդ խունացած, սակայն հավերժորեն նոր ձևազրերը:

Որքան էլ որ խնամքով, զգուշորեն և պատասխանատվության մեծ զգացումով են կատարվել այդ ձևազրերի ընդօրինակության և պահպանման աշխատանքները, դարձյալ քիչ չեն եղել այնպիսի հանգամանքները, որոնք տեղիք են տվել մի շարք ազավաղումների, փոփոխությունների և հետագայում առաջացրել են (մինչև հիմա չլուծված) մեծ շփոթություններ:

Այդ թերությունները բղխում են գանազան պատճառներից, որոնց վրա անհրաժեշտ ենք համարում կանգ առնել, մատնանշելով որոշ շակումներ, որ պետք է կատարել առանձին բանաստեղծությունների նկատմամբ:

ա) Ընթրուքյուն. — Ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ բոլոր ձևազրերը (չնչին բացառություններով) գրված են եղել որոշ մարդկանց հատուկ պատվերներով, պարզ է, որ այնտեղ գետեղվող նյութերը պիտի կամա թե ակամա համապատասխանին պատվիրատուի՝ գաղափարախոսության պահանջներին: Այստեղից գժվար չէ պատկերացնել, որ բոլոր հեղի-

նակները կամ միևնույն հեղինակի բոլոր գործերը չէին արժանանա այդ ժողովածուներում տեղ գտնելու բախտին և, հետևապես, պիտի աստիճանաբար անհետանային: Թե ինչպիսի առավելութուն է տրված

ևզել միևնույն հեղինակի տարբեր տաղերին, կարելի է տեսնել հետևյալ աղյուսակից, որը կազմված է մեր Մատենադարանի ընդլիտգրաֆիկ աշխատանքների նախնական տվյալների հիման վրա.

№	Տ ա ղ ե ր գ ու լ		Տ ա ղ Ը		
	Անունը և մականունը	Ժամանակը՝ կյանքի և ստեղծ.	Սկզբի տողը կամ վերնագիրը	Բովանդակութ.	Վարիանտ. քանակը
1	Հովհաննես Երզնկացի	13—14 դ.	«Յամենայն մեղաց ի դատ ասէ դու կացիր»	Հոգևորական խրատներ	10
			Տաղ աստվածածնի»	Կրոնական	15
			«Այս ինչ կրակ էր այրեց»»	Սիրահարական	2
2	Հովհաննես Թլկուրանցի	14 դ.	«Քիմսէ պէնի պիլմէզ իզի...»»	Կրոնական (աստվածածնին նվիրված)	7
			«Են Յովհաննես նուաստ ոզի...»»	Կրոնական	17
			«Աստուած անսկիզբ և անսահման»»	Բնութ. մասին	1
			«Բու ևս զարնանային վարդ ու բուրաստան»»	Սիրահարական	3
			«Աստուած զըթած և մարդասէր...»»	Ճշմտվ. մասին (կրոնական)	8
3	Մկրտիչ Նաղաշ	15 դ.	«Յանկարծակի մէկ մի տեսայ...»»	Սիրահարական	1
			«Անձն իմ, արի աղօթէ դէմ արարողին»	Կրոնահոգևոր. խրատներ	8
			«Բլբուլն ի վարդն ասաց խիտ անողորմ ևս...»»	Սիրահարական	3
			«Ղարիպին կեանքն է լալի ողբերգական»»	Պանդխտութեան մասին	18

Կարծում ենք, որ այսքանն էլ բավական է ցույց տալու համար, թե որքան մեծ դեր է խաղացել ընտրութեան վերահիշյալ սխառնը մեր անցյալի ժառանգութեան ընդօրինակումների և պահպանութեան գործում: Հակառակ դեպքում՝ ոչ մի կերպ չէր կարելի հաշտվել, ասենք հենց, Հովհ. Թլկուրանցու «Քիմսէ պէնի պիլմէզ իզի...» սկզբնատողն ունեցող Մարիամ աստվածածնի մասին թուրքերեն լեզվով (հայաստան) գրած տաղի վարիանտների յոթնասպասիկ զերազանցութեան հետ՝ նույն հեղինակի «Աստված անսկիզբ և անսահման...» սկզբ-

նատողն ունեցող, բնութեան մասին գրած, սքանչելի տաղի նկատմամբ: Էլ չենք խոսում «Են Յովհաննես նուաստ ոզի...» տողով սկսվող աստուածային արարչութեան— կրոնական պատմութեան վերաբերյալ գրված նույն հեղինակի ամենամեծ ծավալն ունեցող ստեղծագործութեան մասին, ուր զերազանցութեանը յոթի փոխարեն հասնում է տասն և յոթի: Ինչ վերաբերում է Մկրտիչ Նաղաշի պանդխտութեան մասին գրած տաղի վարիանտների առատութեամբ աչքի ընկնող բացառութեանը (18 հատ) դա ինքնըստին-

քյան հասկանալի է դառնում, երբ մենք նկատի ենք առնում այդ տաղի հետևյալ հատկանշական կողմերը:

Առաջին, այդ տաղը ամենամեծ ժողովրդականություն վայելող տաղերից մեկն է եղել յուր արծարծած խնդիրներով և գեղարվեստական մշակմամբ:

Երկրորդ, այդ տաղը կրոնի ու եկեղեցու շահերի դեմ ուղղված չի եղել այնպես, ինչպես, ասենք, Ֆրիկի «Գանգատ»-ը կամ Հ. Թլիսերանցու այն տաղը, ուր հեղինակն իր սիրունու մասին ասում է.

«Քարոզս ու շարականս՝ և ուսումս դու
ես...»

Այս հանգամանքն օգնում է մեզ (որոշ չափով) բացատրելու, թե ինչու մի շարք հեղինակներից մեզ հասել են միայն մի քանի հատ ու կտոր տաղեր (Մաքին Քերովբե 2 տաղ, Արտամետացի 2 տաղ և այլն): Այդ տաղերն իրենց բանաստեղծական օրի-

գինալությունով մեզ թույլ չեն տալիս կարծելու, որ նրանց հեղինակներն այդքան քիչ են ստեղծագործել: Իսկ թե՛ քանի անուններ են թողված լուծյան մեջ — դժվար է ասել:

բ) Աղավաղումներ. — Ընդօրինակումների ժամանակ միշտ չէ, որ գործն ընթացել է բարենպաստ պայմաններում: Մի կողմից, ընդօրինակության համար օգտագործվող ձեռագրերի հնանալու պատճառով նրանց դժվար ընթեռնելի դառնալու հանգամանքը, մյուս կողմից՝ որոշ գրիչների անվարժությունը (թե կտրուղալու և թե գրելու տեսակետից) պայմանավորում էին աղավաղումների այն կատեգորիան, էթե միայն կարելի է այդպես ասել, որն առաջանում էր օբեկտիվորեն, առանց որևէ դիտավորության: Որպես օրինակ կարելի է նշել Հովհ. Թլիսերանցու տաղերի մեջ հետևյալ աղավաղումները:

Ըստ հին և սուրյո վարխանաների (Մատենադարանում գտնվող ձեռագրերի հիման վրա)

Ըստ աղագրված օրինակների (Կ. Կոստանյանի, Մկրյանի և այլոց հրատարակություններում)

«Այս երեսացդ է քո փափամ» . . .
«Քաղաք Խուփան ու Չինմաչին» . . .
«Չիշխեմ դեմ գիս պիղծ գործոյ» . . .
«Է վիդ շողկրսե, է այտեր կակալ» . . .
«Պագ մի երեսեդ կամէ զեզկկան» . . .

«Այս երեսացդ է խիտ փափուկ
«Քաղաք Խուփան ու Չինմաչին»
«Չիշխեմ նդ է՛ր գիս պիղծ գործոյ»
«Է վիդ շողկտակ և այտեր կանանն»
«Պագ մի երեսեդ կամէ զԹարսսան»

Օրինակները բազմաթիվ են: Բավարարվենք այսքանով:

Այդ է պատճառը, որ այսօր ոչ միայն համեմատաբար ավելի հին, այլ և նոր (հետադա շրջանների) տաղերգուների մոտ ստեղծվել են այնպիսի նախադասություններ, որոնցից ոչինչ հասկանալ չի կարելի, առանց հավանական ենթադրությունների և հին վարխանաների օգնությամբ ղիմելու. ճիշտ այնպես ինչպես վերոհիշյալ օրինակներում «կանանն այտերը» կամ՝ «փափուկ լույսը»:

Կա նաև աղավաղումների մեկ ուրիշ ավելի վատ տեսակը, երբ գործի է դրվում արդեն դիտավորությունը, եթե մեր տաղեր-

գուները կյանքի և աշխարհի մասին, հակառակ հողևորականության քարոզների, իրենց ունեցած հստակ պատկերացումներն արտահայտում էին գողարիկ տաղերով, ապա ինչ-որ մարդիկ սկսում էին զբաղվել այդպիսի տաղերի խեղաթյուրումներով: Օրինակ՝ Ներսէս Մովսեսու «Վիճաբանութիւն երկնի և երկրի» տաղը, ուր երկրի և հողի հաղթանակի առաջ խոնարհվում է պարտված երկինքը: Մակայն Մատենադարանի № 7682 ձեռագրում գտնվող վարխանախի համաձայն հակառակն է ստացվում:

«Գետինն ընդ երկինքն ասաց.
Մեղայ քեզ, եղբայր իմ, մեղայ,

Ես քեզ խորաթայ արի,
Դու ես մեծ քան զիս գովելի...»

Այն ինչ իսկական վարիանտի մեջ հեղինակն ասում է.

«Ահա ցածրացաւ երկինքն
Ու զգլուխ եղիք զեանի...»

Բերենք ուրիշ օրինակ:

Հովհաննես Թլիսուրանցուն (ամենայն հավանականությամբ) պատկանող սիրտ տաղերից մեկում, ըստ 1556 թվին գրված ձեռագրի՝ ասված է՝ «Քարոզս ու շարականս՝ ւ ուսումս դու ես» այն ինչ հետագա ժամանակներում արտագրված ձեռագրերում այդ տողին փոխարինում է.

«Քեզ ինչ պատճառ դնեմ երբ աննման
ես...»

Իրեն չարդարացնող տողը:

Աղավաղումներ են ստացվել նաև այն պատճառով, որ գրիչների կամ պատվիրատուների կողմից առանձին ուշադրութուն չի դարձվել տաղերի համար մեծ նշանակութուն ունեցող այնպիսի մոմենտների վրա, ինչպիսիքն են, ասենք, վերնագրերը՝ առանձին ծանոթութունները և այլն: Օրինակ, շատ զեղքերում տաղի հեղինակն իր անունը գրում է միայն վերնագրում, իսկ հետագայում, արտագրութունների ժամանակ, վերնագիրը կամ բոլորովին անտես է անվում կամ սեղմվում, որով և հեղինակի անունը կորչում է:

Այդպիսի տաղերից կարելի է որպես օրինակ հիշատակել.

1) Արիկ Կոստանդի—

«Ազամ նսան զունն զբախտին,
Լայր և սղայր ողորմագին...»

տողերով սկսվող տաղը.

2) Հովհ. Ծործորեցու — «Թրատք հոգևփորք»-ը,

3) Գր. Աղթամարցու — «Մեր աէրն է բազմեր...» բառերով սկսվող տաղը:

4) Գրիգ. Նարեկացու մեկ մեղեդին և այլն:

Դրանցից առաջինը Միանսարյանը հրատարակել է որպես անհայտ հեղինակի գործ, իսկ Կ. Կոստանյանը առաջ քաշելով «Ազա-

րիա» անունն ստեղծելու համար անհրաժեշտ սկզբնատառերը՝ 4-րդ, 8-րդ, 14-րդ, 18-րդ, 30-րդ, 33-րդ, 37-րդ և 53-րդ տողերից, վերագրել է այն Աղարիային: Խոսք չկա, որ այդպես վարվելով՝ միշտ էլ կարելի է խնդիրը «լուծված» համարել բոլոր անունիմ տաղերի նկատմամբ՝ վերագրելով այն ցանկացած հեղինակին: Այդ տաղը Մատենադարանի № 3596 ձեռագրում (գրված 15—16-րդ դարերում) պարզորեն կրում է Սրիկ Կոստանդի անունը հիշատակող վերնագիր:

Երկրորդ տաղի վերնագիրը՝ փոփոխության ենթարկվելով՝ այդ տաղը զրկվում է Հ. Երզնկացու սեփականութունը լինելուց և համարվում է Հ. Թլիսուրանցունը:

Երրորդ տաղի սկզբնատողերն են.

«Մեր աէրն է բազմեր ի բարձր աթոռին
Աջովն յօրինէր է զպաակեր քոյին...»

Այս տաղը՝ չունենալով հեղինակի անվան հիշատակում, մինչև հիմա մնացել է որպես անհայտ հեղինակի գործ: Մակայն մեր Մատենադարանում դանվող ձեռագրերից մեկում (№ 7707) եղած այդ տաղի մի վարիանտը այդ տաղի բախտը կապում է Գր. Աղթամարցու անվան հետ:

Մեր նշած վարիանտի վերնագիրն է «Տաղ ուրախութեան Աղթամարցոյ», իսկ վերջին տունը ունի հետևյալ տողերը.

«Ջուր լից դու սրտիդ, ով Աղթամարցի,
Որ ի լարելոյ շուտով խալլսի».

Այն ինչ՝ այդ տաղի տաղգիր վարիանտն իրականության աղավաղում է ցույց տալիս նախ՝ վերնագրով՝ «վասն սիրոյ և ուրախութեան» և երկրորդ՝ համապատասխան նախավերջին տողերով՝

«Ջուր լից տուր սրտիս, որ թեզմ
անցանի,

Որ ի լափելուն շուտով խալլսի...»

Չմոռանանք նշել, որ տաղագրության հանձնված վարիանտն ընդօրինակված է 1617 թվականին արտագրված ձեռագրից, իսկ մեր նշած վարիանտը դանվում է 1611—1614 թվերին արտագրված ձեռագրում: Չնայած Պալյանի «Հայ Աշուղներ»-ում

այդ տաղը զետեղված է Աղթամարցու անվան տակ, բայց այդ օրինակն էլ զուրկ է «ով Աղթամարցի» կարևոր նշումից: Այդ նույն պատճառով է, որ Տէվկանցի «Հայերգ»-ում նարեկացու «Մէր յառաւօտէ, Մէր յառաւօտէ...» գողտրիկ մեղեդին վերագրված է ոմն «Մկրտիչ» անվամբ հեղինակի, այն ինչ № 8188 ձևագրում պարզորեն կրում է «Մեղեդի նարեկացի» վերնագիրը:

Այդպիսի աղավաղումների թվին կարելի է ավելացնել նաև տաղերի կրճատումը՝ ինչ-ինչ պատճառներով: Այս դեպքում երբեմն զուրս են մնում հեղինակի անունը կամ ժամանակի ու տեղի մասին եղած կարևոր տեղեկությունները: Երբեմն էլ անհասկանալի է դառնում տողերի սկզբնատառերով արտահայտված բառերի միաքը, (որն այնքան գործածական է մեր տաղերգուներից շատերի համար):

Օրինակ՝ «Վայրի հաւուկ մի բռնած ու բերած դրած ի նեղ զնդան...» տողով սկսվող գեղեցիկ տաղը մինչև հիմա հայտնի է որպես անհայտ հեղինակի գործ: Այդ մասին նույնիսկ մի բանասեր (Տեա՛ Ղևոնդ ՎՅովնանյան «Միջնադարեան աղգային տաղաչափութիւն», էջ 42) ասում է. այդ և նման տաղերը «այն պատճառաւ անանուն մնացած են, որովհետև քերթողն ինքնին կամաւ ուզած չէ իւր անունն յայտնել...»: Սակայն Մատենադարանի ձևագրերից մեկում (№ 5668/979) այդ տաղն ավելի ընդարձակ է քան տղաղության արժանացած իր վարիանսներից որևէ մեկը և վերջին տողերից մեկում ունի նշված հեղինակի մականունը:

«Եկայք եղբայրք և լացեք զերգոզս
բանիս,
զԱրտամեռացիս...
Ամօթալի երեսաւք շքլի յաշխարհի
Ոգորմ այս գերիս,
Քանդի չաւենմ ես փնտուր նման
երամիս...» և այլն:

* Այդ տաղը լրիվ տես հաջորդ էջերում: Արտամատեցու անվամբ մեկ այլ բանաստեղծություն ապված է, Պալյանի «Հայ աշուղներ»-ում:

Չնայած, որ այս կարգի աղավաղումների օրինակները շատ են, բայց բավարարվենք միայն նշվածով:

Աղավաղումների թվին է պատկանում նաև գրիչների կողմից զանազան անհրաժեշտ ծանոթութունների անտեսումը: Միթե տաղերգուներից շատերը իրենց տաղերի մասին չեն թողել կից գրված տողեր, թե երբ են գրել, ո՞րտեղ, ի՞նչ առիթով և այլն (խոսքս բոլորի մասին չէ). անշուշտ թողել են, սակայն դրանցից շատերը հետագայում մոռացության են մատնվել: Հետո՛ ընդօրինակումների ժամանակ հաճախ այնպիսի հոշակված անունները, ինչպիսիներից են Հովհ. Պլուզ կամ Հով. Թլկուրանցի և այլն, հենց իրենց շատ ծանոթ լինելու պատճառով, ընդօրինակության մեջ հաճախ զրկվել են մականվան կամ անվան պահպանումից, որի պատճառով այսօր իրար հետ են շփոթվում մի շարք Հովհաննեսներ, Վարդաններ և այլն:

Էլ չենք խոսում իրենց՝ գրիչների կողմից սխտեմի վերածված ծանոթութուններ գրելու այնքան անհրաժեշտ հանդամանքը անտես առնելու մասին. ճիշտ է կան նաև այդպիսի, սակայն սակավաթիվ, գրիչներ, օրինակ.

Պղնձէ քաղաքի պատմության մեկ վարիանսը (տես № 6622 ձևագիրը) գրչի կողմից ունի հետևյալ կարևոր ծանոթութունը:

«Ով եղբայր, յորժամ ընթեանուք զպատմութիւնս, յայն ժամ զիմաստուն կաթողիկոսն զՏէր Գրիգորիսն յիշեցէք... զի շատ աշխատեցաւ ի հետ սորայ և ԽԳ ողբ յիւրմէն ասեալ ի սայ, թող զայն, որ երկու վանկն և զմէկն ինքն է արարեր*) ի բնական ողբերն. զի պակաս էր...»: Ապա այդ հիշատակութունը փոխվում է գրչի կողմից տաղի, ուր ի միջի այլոց խոսվում է գլըշության ժամանակի և պայմանների մասին.

«... Ի դառն և ի նեղ ժամանակին,
Որ զօրացեալ է այլազգին,
Քանդի խրոխտայ մեր թշնամին՝
Ըզմեղ կլանել յորովայնին...»

*) Խոսքը Գր. Աղթամարցու մասին է:

Շուն Մուստաֆայն՝ ժառանգ չարին,
Միրտ և լեզուն սատանային,
Յորմէ կրկին տուգանեցին...» և այլն:

դ) Անվանափոխումներ և բանագրու-
րյուն. — Օգտվելով տաղերի ձևագիրը վիճա-
կում տարածվելու հանգամանքից՝ հեղինակ
կլասիկ տաղերգուների թողած աղբյու-
րությունը հաջորդ սերնդի մեծ մասամբ
անճարակ ներկայացուցիչների մոտ փոխա-
րինվում է բանագրությամբ (ինչպես նը-
կատված է արդեն) և «խե Յովհաննէս Թլի-
կուրանցի» գրչի մի հարվածով դառնում
է «Ազնիւ Միքիդ Նախջիւլանցի»:

Բերենք օրինակներ.

Մինչև հիմա հայտնի է, որ թուզունների
մասին գրված տաղը պատկանում է ոմն
Յովհաննէս Լախիսկոպոսի, որովհետև այդ
տաղը հենց սկզբի տողերից հայտարար-
ում է.

«Տէր Յովհաննէս հոգևով տկար
Եպիսկոպոս յերկիր օտար,
Կամիմ գովել զհաւքերն հաւասար
Ուրախութեան մարդկան համար...»:

(Տես Մկրչյանի հրատարակած ժողոված-
վում էջ 199—201, կամ Կ. Կոստանյա-
նի՝ «Նոր ժողովածու» Ա. պրակ էջ 42):

Բայց Մատենադարանում գտնվող № 738
ձեռագրում և № 3595 ձեռագրի 69 ա թեր-
թից մինչև 79 բ թերթը կա 89 տնից
բաղկացած (4 անգամ մեծ քան վերոհի-
շյալը) նույն տաղի ավելի ընդարձակ օրի-
նակը, որն սկսվում է այսպես.

«Ես Կիրակոս հոգով տկար,
Եպիսկոպոս յերկիր աւտար,
Կամեմ գովել զհաւք հաւասար
Ուրախութիւն մարդկան համար»:

Ապա այբուբենական կարգով սկսվում
է խոսվել զանազան թուզունների մասին
սկսած արծվից, արմավից, արոսից, աղավ-
նուց...և վերջացրած, «քրթակնիկ հաւուկ
մի կայր»-ով:

Համեմատությունից պարզվում է, որ
Տեր Յովհաննէսի տաղը Կիրակոսի տաղի

զանազան տների խառնիխուռն դասավո-
րության մի հատվածն է:

Բազմաթիվ են նման փաստերը, սակայն
այդ մասին վերջակետ դնելուց առաջ հի-
շատակենք ևս մի անուն:

Երվանդ Շահադիլը Մատենադարանին
է նվիրել մի ձեռագիր հետևյալ մակագրու-
թյամբ. «Այս տաղարանը գտնելով քաղա-
քիս (մագիստրատի ատենապետ) հանդու-
ցյալ Մկրտիչ Մոռոզյանի գրքերի մէջ...
նուիրեցի... Մատենադարանին...»

Ճիշտ է, ինչպես այդ, նույնպես և ուրիշ
ձեռագրերում կան «Միքիդ» Մոռոզյանի
գրած մի քանի անարժեք ստանափորները,
բայց այդ «տաղերգուն» այդքանով չի բա-
վարարվել և ձեռքն ընկած տաղերի մեծ
մասի մեջ հեղինակների անվան փոխարեն
մայրել է իր անունը, օրինակ.

«Վասն խաղողի» տաղի
«Բո անունդ է Տիրատուր
Եւ իմ անունս՝ Աստուածատուր...»

տողերի փոխարեն դուք կկարդաք՝

«Այ քո անունդ խաղողիկիդ,
Իմ անունս ազնիւ Միքիդ...»

Կամ «Խե Յովհաննէս Թլիկուրանցի» տղի
փոխարեն Հ. Թլիկուրանցու հայտնի տաղե-
րից մեկի մեջ դուք կկարդաք.

«Ազնիւ Միքիդ Նախջիւլանցի...» և այլն:

Եթե որոշ մարդկանց կողմից կատար-
ված այդպիսի չարաշահումները առանձին
դժվարություններ չեն ստեղծում՝ աղավաղ-
ված տաղերն իրենց հեղինակների անվամբ
ճանաչելու, ապա այդպես չի կարելի ասել
ավելի հին ժամանակներում կատարված
սղավաղումների առաջացրած շփոթություն-
ների մասին:

Երբեմն էլ գրիչներն իրենք, չբավա-
րարվելով պրոպայիկ տողերով հիշատակա-
րան թողնելուց ու միևնույն ժամանակ
գուրկ լինելով ստանափորով արտահայտվե-
լու ընդունակությունից, դիմում են տաղի

որոշ տողերի վերափոխման, աշխատելով «երկրորդական» անունների փոխարեն զե-
տեղել իրենց անունները:

Իսկականը

«Աստուածատուր մեծոփեցի
Յինէն խնդրեաց՝ ես գրեցի.
Գուք ասացեք սրտով իլի
Ինձ և նորա Տէր ողորմի:

Թուական Հայոց ինն հարիւր
Եօթանասուն և երկուք այլ իւր
Հազարացիք օրինօք թիւը
Զազգս խանձեն որպէս զ՛ուր»:

Ով գիտե, թե ինչպիսի թյուրիմացու-
թյունների տեղիք կտար այդ վերափոխու-
մը, եթե այդ տաղի իսկականին հարադատ
այնքան շատ օրինակներ պահված չլինեին
մեր ձեռագրերում:

Նշելով տաղերի քննօրինակումների հետ
կապված և այլ պատճառներով բացատրվող
մի շարք կարևոր հանգամանքներ և նրանց
շնորհիվ տաղերի կրած փոփոխություններն

Օրինակ Գր. Աղթամարցու տաղերից
մեկի հետևյալ երկու աները գրիչների կող-
մից վերափոխված են այսպես.

Վերափոխվածը

«Յոճան երեց Զուգայեցի
Եւ և՛ որդի տէր Մեօրոպի,
Գուք ասացեք սրտով իլի
Ինձ և իմ հօրն տէր ողորմի:

Թուական Հայոց տասն հարիւր
Եօթանասուն. Գ. են այլ ուր
Պարսիկ ազգն էն օրինօք թիւը
Զազգս խանձեն որպէս զ՛ուր»:

ու ազգագրումները, կարծում ենք, որ արդեն
պարզ է դառնում՝ մանրակրկիտ ուսում-
նասիրությամբ և համառ հետևողականու-
թյամբ տարվող այն աշխատանքի անհե-
տաձգելի անհրաժեշտությունը, որի շնորհիվ
հետզհետե պիտի որոշվեն մեր միջնադարյան
բազմաթիվ տաղերի իսկականին հարադատ
օրինակները և հատկացվեն իրենց իսկական
հեղինակներին: